

บทที่ ๖

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยในหัวข้อเรื่อง “การอธิบายความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ผ่านทฤษฎีกลุ่มพื้นฟูในอิสลาม: การกำหนดทฤษฎีและการศึกษาเปรียบเทียบเชิงประวัติศาสตร์” ผู้วิจัยสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

6.1.1 ทฤษฎีกลุ่มพื้นฟูในอิสลาม

6.1.1.2 องค์ประกอบของทฤษฎี

การจัดทำองค์ประกอบของทฤษฎีอาศัยเนื้อหาจากอัล-หะดีษกลุ่มฎออิฟะฮ์ มัสนูเราะฮ์ เป็นหลัก เพราะเป็นอัล-หะดีษที่แข็งแกร่งและมีสายรายงานมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับอัล-หะดีษชุดอื่น ๆ อีกทั้งเป็นกลุ่มอัล-หะดีษที่นักอรรถาธิบายอัล-กุรอาน ได้อ้างถึงเมื่อต้องการขยายความอายะฮ์ที่เกี่ยวกับกลุ่มพื้นฟู ผู้วิจัยได้พบว่าอัล-หะดีษชุดนี้ได้กล่าวถึงลักษณะและองค์ประกอบต่าง ๆ ของกลุ่มพื้นฟูไว้อย่างชัดเจนอีกด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยสามารถจัดทำเป็นองค์ประกอบของทฤษฎีได้ 3 ส่วน ดังต่อไปนี้

ก. ภูมิหลังของกลุ่มพื้นฟู

จากอัล-หะดีษ **ฎออิฟะฮ์ มัสนูเราะฮ์** แม้จะมีหลายสำนวน แต่ทุกสำนวนจะกล่าวถึงความต่อเนื่องที่ไม่ขาดตอนของกลุ่มพื้นฟูทั้งหลายตลอดหน้าประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ท่านนบี มุฮัมมัด ﷺ จนถึงผู้นำกลุ่มพื้นฟูคนสุดท้าย ด้วยสำนวนคล้ายคลึงกัน ด้วยการใช้คำที่ให้ความหมายว่า “จะยังคงมี ...อย่างต่อเนื่อง”

รูปแบบของกลุ่มพื้นฟูอีกประการหนึ่งคือ เป็น “กลุ่ม” ดังอัล-หะดีษ **ฎออิฟะฮ์ มัสนูเราะฮ์** ทุกสำนวนจะระบุด้วยคำศัพท์ภาษาอาหรับที่ชี้ถึงความเป็นกลุ่ม ได้แก่ **مُجْتَمِعٌ** ‘กลุ่ม

หนึ่ง' **أُمَّ** 'กลุ่มชนหนึ่ง' **عِصَابَةٌ** 'หมู่คณะหนึ่ง' **نَاسٌ** 'ผู้คนกลุ่มหนึ่ง' **قَوْمٌ** 'ชนกลุ่มหนึ่ง' นอกจากนี้อัล-หะดีษชุดนี้จะระบุความเป็นกลุ่มแล้ว เนื้อหาของอัล-หะดีษก็จะตามด้วยการระบุถึงที่มาของกลุ่มด้วยสำนวนที่สอดคล้องกันหมดคือ **مِنْ أُمَّيِّ** - จากประชาชาติของฉัน หมายถึง ประชาชาติอิสลาม ทศนะของอุละมาอฺ(ปราชญ์อิสลาม)ที่กล่าวถึงกลุ่มฟื้นฟูนี้ มีความเห็นสอดคล้องกันว่า ไม่ได้จำกัดเฉพาะกลุ่มพิเศษกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ได้จำกัดว่าอยู่ในประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นการเฉพาะ ซึ่งคำอธิบายนี้ช่วยทำให้เข้าใจว่า กลุ่มฟื้นฟูนั้นปรากฏขึ้นเป็นกลุ่มที่หลากหลายได้ เพียงแต่ทุกกลุ่มจะต้องมีพื้นฐานร่วมกันของการเป็นกลุ่มฟื้นฟู

ข. รูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟู

การฟื้นฟู(ตัจญิด) ในทางภาษามีความหมายถึง การทำใหม่ให้เหมือนเดิม นั่นคือการนำสิ่งดั้งเดิมที่สูญหายไปให้กลับคืนมา การฟื้นฟูจึงเป็นการให้ชีวิตใหม่เพื่อกลับไปเป็นดังเดิม ในทฤษฎีการฟื้นฟูแล้วหมายถึง การฟื้นฟูสังฆกรรม ด้วยการปกป้อง เผยแผ่ และนำไปสู่การปฏิบัติ ดังนั้น ประเด็นสำคัญของการเคลื่อนไหว คือ การมีความชัดเจนในสังฆกรรม และใช้สังฆกรรมในการเคลื่อนไหว การฟื้นฟู(ตัจญิด)จึงเชื่อมโยงกับความรู้ เป็นการนำความรู้ให้กลับคืนมา เพื่อจำแนกสิ่งที่ยึดเบือนไปให้เห็นชัดเจน ซึ่งการสร้างกระบวนการทางปัญญาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่ตั้งอยู่บนเนื้อหาสังฆกรรมนี้ในระดับนี้การฟื้นฟูจึงเป็นการเคลื่อนไหวในเชิงทฤษฎี

เครื่องมือสำคัญในการนำมาใช้ในการฟื้นฟูภาคทฤษฎีเรียกว่า **อิจญูติฮาด** ซึ่งหมายถึงการทุ่มเทความพยายามในเชิงสติปัญญาในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์ประชาคมมุสลิม หรือเพื่อต่อต้านแนวคิดที่เบี่ยงเบน อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูในอีกระดับหนึ่งนั้น เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ เป็นการต่อสู้เพื่อดำรงไว้ซึ่งอิสลามในแง่มุมต่าง ๆ เครื่องมือสำคัญในการนำมาใช้ในการฟื้นฟูภาคปฏิบัติ เรียกว่า **ญิฮาด** ซึ่งหมายถึงการทุ่มเทความพยายามในการปกป้องอิสลามและเปลี่ยนแปลงสู่อิสลาม การฟื้นฟูที่สมบูรณ์จึงประกอบทั้งความรู้และการเคลื่อนไหวในภาคปฏิบัติ

ค. อิทธิพลของกลุ่มฟื้นฟู

กลุ่มอัล-หะดีษที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของกลุ่มฟื้นฟู ที่เป็นปรากฏการณ์แห่งประวัติศาสตร์ นั่นก็คือ รูปแบบของการปรากฏตัวของพวกเขาที่มีลักษณะเป็นความต่อเนื่องที่สืบสานกันมาอย่างชัดเจนตั้งแต่ยุคของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จนถึงวันสิ้นโลก โดยไม่มี

การปิดบังซ่อนเร้น และมีการเคลื่อนไหวที่โดดเด่นเห็นชัด ดังปรากฏในอัล-หะดีษ **ฎออีฟะฮฺ มัณศูเราะฮฺ** ในหลาย ๆ ส่วนว่า “... ظَاهِرِينَ ...” - “... โดยปรากฏอย่างชัดเจน...”

การระบุ “... โดยปรากฏอย่างชัดเจน...” เป็นการบอกสภาพการต่อสู้ว่า มีความกระฉ่างชัด ปราศจากการปกปิด เป็นที่รู้จักกันดีและมีความโดดเด่นเป็นพิเศษ การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูในการนำพาสังคมนั้นบังเกิดขึ้นอย่างปรากฏชัด ไม่มีการปิดบังอำพราง การประกาศสังคมนั้นของพวกเขาจึงแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังหมายถึง “ชัยชนะ” ที่กลุ่มฟื้นฟูได้รับ ซึ่งอาจเป็นชัยชนะในแง่อุดมการณ์ เป็นชนะที่เรียกว่า ชัยชนะด้วยการพิสูจน์สังคมนั้น (หุจญะฮฺ) หรืออาจเป็นชัยชนะในสมรภูมิด้วยกำลังอำนาจ(ภาวะฮุ) ซึ่งเป็นชัยชนะในรูปแบบการปลดปล่อยและพิชิตด้วยกองทัพที่มีต่อฝ่ายปฏิปักษ์

ผู้วิจัยยังได้แบ่งอิทธิพลเป็นสองส่วนคือ อิทธิพลที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในยุค นั้น ๆ กับอิทธิพลที่จะส่งต่อไปยังยุคต่อไป โดยอาศัยความเข้าใจเรื่อง “ความต่อเนื่อง” ในการเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูที่จะต้องสืบสานต่อไป

6.1.1.2 การนำทฤษฎีไปใช้

ทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูกำหนดให้กลุ่มที่มีองค์ประกอบตามทฤษฎีเป็นเงื่อนไขต่อการดำรงอยู่ของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ผู้วิจัยจึงนำทฤษฎีที่ได้จากการกำหนดทางวิชาการมาอธิบายกลุ่มฟื้นฟูต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยได้อาศัยทฤษฎีทั้ง 3 ส่วน อธิบายกลุ่มฟื้นฟูในประวัติศาสตร์ โดยอาศัยการอธิบายดังนี้

ก. ภูมิหลังของกลุ่มฟื้นฟู ได้แก่ ความต่อเนื่องและความเป็นกลุ่มของกลุ่มฟื้นฟู โดยจะมีมูอ์คิดิด(นักฟื้นฟู)ดำรงอยู่ในฐานะเป็นผู้นำกลุ่มฟื้นฟูหรือบุคคลที่โดดเด่นที่สุดในงานฟื้นฟูแต่ละยุคสมัย

ข. รูปแบบการเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟู ได้แก่ การเคลื่อนไหวในเชิงทฤษฎีและการเคลื่อนไหวในเชิงปฏิบัติ ซึ่งกลุ่มฟื้นฟูอาจกระทำได้เพียงด้านใดด้านหนึ่ง หรือสามารถทำได้ทั้งสองด้าน

ค. อิทธิพลของกลุ่มฟื้นฟู ได้แก่ อิทธิพลที่ชัดเจนต่อยุคสมัยที่ปรากฏในรูปชัยชนะทั้งในด้านอุดมการณ์และในสมรภูมิตบ และอิทธิพลที่ส่งผลต่อเนื่องสู่ยุคต่อไป

องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านทำให้การระบุกลุ่มฟื้นฟูจากการเคลื่อนไหวในประวัติศาสตร์มีความสะดวกง่ายดาย กล่าวคือ กลุ่มใดที่กระทำเงื่อนไขทั้ง 3 ส่วนครบถ้วน ก็ย่อมถูกจัดให้เป็นกลุ่มฟื้นฟูได้ทันที

ยิ่งกว่านั้นเมื่อใช้คำพยากรณ์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอานอิสลามอีกมากมาย ซึ่งกล่าวถึงสภาพการณ์หรือชัยชนะของกลุ่มฟื้นฟูในอนาคตก้าวมาประกอบพร้อมด้วย ทำให้การนำทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูไปอธิบายความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์นั้นมีความสอดคล้องกลมกลืนมากยิ่งขึ้น

6.1.2 ทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูและประวัติศาสตร์อิสลามทั้งสามยุค

6.1.2.1 กลุ่มฟื้นฟูในยุคแรกเริ่มของอิสลาม

กลุ่มฟื้นฟูอิสลามปรากฏขึ้นทันทีภายหลังจากการจากไปของท่านนบี ﷺ ท่านอบู บักร อัศ-ศิดดีก رضي الله عنه และกลุ่มคนในยุคเศาะหาบะฮ์ ได้เผชิญกับสถานการณ์ที่เลวร้ายยิ่งในการต่อสู้กับเหตุการณ์ริศวะฮ์ (การละทิ้งอิสลาม) จนดูเหมือนว่าอิสลามจะล่มสลายไป แต่พวกเขาก็ฝ่าฟันพายุที่นำกลัสนั้นออกมาได้ ต่อมาท่านอุมร์ อิบน์ อัล-ค็อฏฏอบ رضي الله عنه และท่านอูษมาน อิบน์ อ์ฟฟาน رضي الله عنه ก็ได้สานงานต่อ จนทำให้อิสลามได้พิชิตอาณาจักรเปอร์เซีย กลุ่มฟื้นฟูต้องพบกับบททดสอบที่เลวร้ายในสมัยของท่านอะลีย อิบน์ อบี ฏอลิบ رضي الله عنه แต่ท่านอะลียได้พยายามรักษาภาวะที่สมดุลเอาไว้อย่างดีที่สุด และทุกอย่างก็ยุติลงได้ในการเสียสละตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ของท่านอัล-หะสัน رضي الله عنه บุตรชายของท่าน

กลุ่มฟื้นฟูอิสลามจึงปรากฏตัวออกมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ไม่มีช่วงเวลาว่างเว้นจากพวกเขาเลย หลังจากยุคของอัล-กุละฟ่าฮ์ อ์ร-เราะชีดุน แล้ว ก็ยังมียุคของอะบิอูนและตามด้วยยุคของดาบิอู อัศ-ดาบิอิน พวกเขาเหล่านี้ทั้งหมดมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่องจากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง การสืบเนื่องของกลุ่มฟื้นฟูยังคงมีต่อไป แต่มันไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้ผู้นำกลุ่มฟื้นฟูที่เป็นเคาะลีฟะฮ์ แต่มันยังสืบเนื่องไปโดยปรากฏอยู่ในกลุ่มทหารของอาณาจักรอิสลามและนักปราชญ์ที่อยู่กับประชาชน

การเคลื่อนไหวเพื่อสังหารในยุคแรกเริ่มจึงปรากฏเห็นเป็นสายโซ่ที่สืบต่อกันอย่างชัดเจน เริ่มจากภารกิจของเคาะลีฟะฮ์อบูบักร رضي الله عنه ก็ถูกสานต่อเนื่องไปจนถึงรุ่นของเคาะลีฟะฮ์ อุมร์ บิน อับดุล อะซีซ จากนั้นภารกิจของอุมร์ อิบน์ อับดุล อะซีซ ก็ถูกสานต่อโดยกลุ่มนักวิชาการ อัล-หะดีษและนักนิติศาสตร์อิสลามไปจนถึงรุ่นของอะหฺมัด อิบน์ หันบัล ที่สานต่อมาจากรุ่นของอัส-ซาฟีอียะฮ์และมาลิกและคนอื่น ๆ จากนั้นคนรุ่นของอะหฺมัด อิบน์ หันบัลก็ได้สานต่อ ไปให้แก่คนรุ่นต่อไป โดยเฉพาะบรรดานักวิชาการอัล-หะดีษ เช่น อัล-บุคอรี มุสลิม เป็นต้น

การเคลื่อนไหวในเชิงทฤษฎีเพื่อสังหารในยุคแรกเริ่มนั้น มุ่งเน้น 3 ประการ ประการแรกคือ การวางรากฐานให้แก่แหล่งคำสอนดั้งเดิมของอิสลาม นั่นคืออัล-กูรอานและอัล-สุนนะฮ์ ประการที่สองการทำให้อิสลามง่ายต่อการปฏิบัติของผู้คน ประการที่สามขจัดสิ่งบิดเบือนต่าง ๆ ที่เข้ามาปะปนในคำสอนอิสลาม

งานประการแรกนั้น เริ่มจากการรวบรวมอัล-กุรอานที่เริ่มต้น โดยท่านอับบูกัร رضي الله عنه และทำให้แพร่หลายโดยท่านอูษมาน رضي الله عنه และยังมีผู้คนอีกจำนวนมากที่ได้เข้ามาวางมาตรฐานการอ่าน และการเขียน รวมทั้งสถาบันท่องจำอัล-กุรอานที่เกิดขึ้นมากมาย ขั้นตอนต่อมาคือการเผยแผ่อัล-หะดีษ งานนี้ได้กระทำมาเป็นการส่วนตัวในสมัยเริ่มต้น แต่ได้กระทำกันในระดับสาธารณะด้วยการ สนับสนุนของอุมัร อิบน์ อับดุล อะซิช นับตั้งแต่นั้นก็ได้เกิดตำราบันทึกอัล-หะดีษอย่างมากมาย และ ยุคนี้ก็ได้มอบตำราทั้งหก อันเป็นตำราอัล-หะดีษที่สำคัญที่สุดให้แก่ประวัติศาสตร์อิสลามสมัยต่อมา

งานประการที่สอง คือการทำให้อิสลามง่ายต่อการปฏิบัติของผู้คนในดินแดนต่าง ๆ งานด้านนี้ได้ก่อให้เกิดสำนักนิติศาสตร์จำนวนหนึ่ง ที่สำคัญที่สุดคือสำนักนิติศาสตร์ทั้งสี่ คือ หะนะฟี, มาลิกีย, ชาฟีอีย และหันบะลีย นับว่าเป็นผลงานที่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีการ ปฏิบัติของผู้คนตลอดประวัติศาสตร์อิสลามที่ผ่านมา

งานประการที่สาม คือการขจัดสิ่งบิดเบือนต่าง ๆ ที่เข้ามาในคำสอนอิสลาม งาน ด้านนี้วางพื้นฐานอยู่บนการทำงานของนักอัล-หะดีษ การบิดเบือนนั้น ไม่เพียงแต่กระทำต่อบทคำ สอนอิสลามโดยตรง แต่บางครั้งก็เกิดจากการสร้างกระบวนการที่ไม่ถูกต้องในการเข้าใจอิสลาม

การเคลื่อนไหวในเชิงปฏิบัติในยุคแรกเริ่มนั้นประกอบไปด้วย 2 ด้านสำคัญ ด้าน แรกคือการนิষาคเพื่อปกป้องอาณาจักรอิสลามและปลดปล่อยดินแดนที่ถูกครอบครองจาก มหาอำนาจสมัยนั้น ด้านที่สองคือการต่อสู้เพื่อให้เกิดรัฐบาลและสังคมที่สอดคล้องกับคำสอน อิสลาม

การเคลื่อนไหวเชิงปฏิบัติด้านแรก เริ่มตั้งแต่ภายหลังท่านนบี ﷺ เสียชีวิตลง ก็เริ่ม นิษาค(การต่อสู้)กับกลุ่มกบฏริคคะฮ์(การละทิ้งอิสลาม) การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูคำเนิน ต่อไปด้วยการเปิดการนิษาคกับมหาอำนาจเปอร์เซียและไบแซนทีนในสมัยของอุมัร อิบน์ อัล- กัฎฏอบ رضي الله عنه และตามคิดไปในสมัยของเคาะลีฟะฮ์อูษมาน رضي الله عنه ถือว่าสมัยนี้เป็นยุคแห่งการ ปลดปล่อยดินแดนที่รุ่งเรืองที่สุดสมัยแรก ต่อมาได้มีการเปิดการนิษาคเพื่อปลดปล่อยดินแดนต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเป็นสมัยที่สองในช่วงการปกครองของราชวงศ์อุมะวียะฮ์ และนับว่าเป็นยุคการ ขยายตัวที่รุ่งเรืองที่สุด อาณาจักรอิสลามด้านตะวันออกได้ครอบครองดินแดนตุรกีสถานทั้งหมด ไป ถึงพรมแดนรัสเซีย และจรดพรมแดนของจักรวรรดิจีน ส่วนทางอินเดียนั้น มุสลิมสามารถพิชิต แคว้นสินธุ และเลยไปจนถึงตอนใต้ของแคว้นปัญจาบ ส่วนอาณาจักรอิสลามด้านตะวันตกได้ ขยายตัวในส่วนแอฟริกาเหนือ และก้าวข้ามไปยังดินแดนสเปนจนถึงภาคใต้ของฝรั่งเศส

สำหรับการเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูในเชิงปฏิบัติด้านที่สองก็คือ การต่อสู้เพื่อ ให้ เกิดรัฐบาลและสังคมที่สอดคล้องกับคำสอนอิสลามนั้น ได้เกิดความพยายามอย่างต่อเนื่องในการ ต่อต้านรัฐบาลที่อยู่ดิรัจฉาน ซึ่งเคลื่อนไหวผ่านอุละมาฮ์หรือนักปราชญ์อิสลาม บางครั้งก็สามารถก้าว ขึ้นสู่ระดับสูง เช่นกรณีของเคาะลีฟะฮ์ อุมัร อิบน์ อับดุล อะซิช ที่เข้าไปดำรงตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ จน

สามารถสร้างสังคมแห่งความยุติธรรมให้กับอาณาจักรได้แม้กระนั้นก็ตามในระดับประชาชนทั่วไป การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูในการปฏิรูปสังคมก็มีอิทธิพลอยู่ทั่วไป ไม่ว่าพวกเขาจะมีได้ครอบครองตำแหน่งเคาะลิฟะฮ์ หรือเป็นแค่ผู้สนับสนุนในบางครั้ง หรือเป็นฝ่ายต่อต้านก็ตาม

เมื่อสำรวจอัล-หะดีษก็พบว่า ท่านนบี ﷺ ได้พยากรณ์ถึงปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มฟื้นฟูในยุคแรกเอาไว้มากมาย อาทิเช่นการพิชิตดินแดนหลายแห่ง ได้แก่ คาบสมุทรอาหรับ เยเมน ซาม(ซีเรีย จอร์แดน ปาเลสไตน์ เลบานอน) อิรัก บัยตุล มัจกิส(นครเยรูซาเล็ม) อียิปต์ เปอร์เซีย อินเดีย รวมทั้งบอกถึงการปรากฏของศาสดาปลอม เป็นต้น อัล-หะดีษบางบทชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยอิสลามที่ยังดำเนินไปอย่างมีชัยชนะในหมู่สะหะฮาบะฮ์(สหายของท่านนบี) ตามไปด้วยดาบิฮู(ผู้คนรุ่นที่ได้พบกับสะหะฮาบะฮ์และตายในสภาพมุสลิม) และดาบิอ อัค-ดาบิอิน(ผู้คนที่ได้พบกับรุ่นดาบิฮูและตายในสภาพมุสลิม) อีกด้วย

6.1.2.2 กลุ่มฟื้นฟูในยุคกระแสที่ผันผวน

ประวัติศาสตร์อิสลามในยุคกระแสที่ผันผวนเริ่มต้นจากอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในช่วงศตวรรษแรกของอิสลามนั้น ได้ถูกทำให้สลายเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย ตามด้วยการเผชิญหน้ากับสงครามครูเสดและคลื่นรุกรานของมองโกลได้ทำให้โลกอิสลามแทบจะสูญสลาย แต่ทว่านักประวัติศาสตร์กลับพบว่าอิสลามไม่ได้หยุดนิ่งแต่กลับทะยานออกไปอย่างต่อเนื่อง

การเคลื่อนไหวในเชิงทฤษฎีในยุคสมัยนี้มีความโดดเด่นอย่างสูงในแง่การอิญติฮาดเพื่อค้น วิธีการต่าง ๆ เพื่อตอบโต้แนวคิดที่บิดเบือนสังคม ผู้นำการฟื้นฟูคนแรกที่ได้เริ่มปฏิบัติงานนี้อย่างจริงจังอาจคืออับู อัล-หะสัน อัล-อฆะอะรียู ที่ได้คัดค้านและวิจารณ์แนวคิดมูอะตะฮิละฮ์ การฟื้นฟูของอับู อัล-หะสัน อัล-อฆะอะรียูได้ต่อยอดความต่อเนื่องจากยุคแรกเริ่มของอิสลามที่การต่อสู้เพื่อปกป้องสังคมยังไม่สิ้นสุด ในช่วงหลังมองโกลทำลายแบกแดด กลุ่มปกป้องสังคมภายใต้การนำของปราชญ์จากสายมัซฮับหันบะลียุกีก็ก้าวมามีบทบาทที่โดดเด่นและทรงอิทธิพลที่กลายเป็นคลื่นประวัติศาสตร์แห่งการเปลี่ยนแปลง ผู้นำคนสำคัญที่สุดในช่วงเวลานั้นก็คือ ชัยคุล อิสลาม อิบน์ ดัยมียะฮ์ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครคามาสะกัส ความจริงการสืบต่อของชัยคุล อิสลาม อิบน์ ดัยมียะฮ์ นั้นที่แท้เป็นการสืบการฟื้นฟูที่ต่อเนื่องมาจากงานของอัล-เฆาะซาลี

การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูอิสลามนั้นก็เพื่อทำให้สังคมมีความกระจ่างชัด อับู อัล-หะสัน อัล-อฆะอะรียู เป็นผู้กล้าเผชิญหน้ากับกลุ่มมูอะตะฮิละฮ์อย่างไม่หวั่นเกรง เพราะมันไม่ได้เป็นสำนักคิดที่วางอยู่บนพื้นฐานของอิสลาม มันกำลังเปิดทางนำพาผู้คนไปสู่การดูหมิ่นดูแคลนต่ออะกีดะฮ์อิสลามอันบริสุทธิ์ ขณะที่อัล-เฆาะซาลี ได้ทิ้งตำแหน่งที่มีเกียรติและทรัพย์สินเงินทองจากสถาบันนิศอมียะฮ์ และจากการนับหน้าถือตาที่ได้จากวาซีร(เสนาบดี)นิซอมุลมุลก และ

พวกผู้นำของราชวงศ์สัลญุกเติร์ก เพื่อแสวงหาความจริงภายใน และกลับมาพร้อมกับวิจารณ์ปรัชญากรีกที่ได้รับการสนับสนุนจากระบบการศึกษาของราชวงศ์อย่างรุนแรงที่สุด เพราะมันกำลังล้อเล่นกับอะกิอะฮ์อิสลาม มันไปไกลถึงขั้นปฏิเสธสิ่งเร้นลับต่าง ๆ ปฏิเสธนรก สวรรค์ จนอะกิอะฮ์อิสลามกำลังจะถูกถอนรากถอนโคนอย่างไม่ได้ตระหนัก ขณะที่อิบน์ คัยมียะฮ์ได้ทำงานอย่างไม่มีรู้จักเห็นแก่หน้า ท่านและผู้ดำเนินตามท่านได้ถูกจองจำหลายครั้งด้วยกัน แต่สิ่งเดียวที่อิบน์ คัยมียะฮ์ ยืนยันคืออิสลามที่บริสุทธิ์ ซึ่งสะท้อนออกมาอย่างมีคุณภาพ ไม่ใช่อิสลามที่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง

ยุคสมัยแห่งกระแสที่ผันผวนต้องเผชิญกับสภาพการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นในยุคแรก นั่นคือการเกิดสงครามใหญ่จากตะวันตกในนามสงครามครูเสด และคลื่นรุกรานจากมองโกล ยังรวมถึงขบวนการ Reconquista เพื่อชำระยุโรปให้เป็นคริสเตียนบริสุทธิ์ สภาพที่มุสลิมเผชิญหน้าเลวร้ายอย่างที่สุด ทั้งที่มุสลิมมีประชากรและดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล แต่ก็ไม่สามารถต้านทานการรุกรานและการทำลายล้างครั้งนี้ได้ กลุ่มฟื้นฟูที่โดดเด่นที่สุดท่ามกลางสมรภูมิยุทธศาสตร์ต่าง ๆ คือกลุ่มที่อยู่ภายใต้การนำของอิมามคุดดิน อัซ-ซันกี และบุตรชายของท่านนุรคุดดิน อัซ-ซันกี ในการเผชิญหน้ากับกองทัพครูเสด และได้สร้างความปราชัยให้กับพวกเขา การที่กลุ่มฟื้นฟูเข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงกับสงครามครูเสด ได้ทำให้ตะวันตกได้รับอิทธิพลต่าง ๆ ผ่านสงครามนี้ ซึ่งทำให้ยุโรปได้มีการติดต่ออย่างใกล้ชิดกับโลกมุสลิม ความสัมพันธ์ระหว่างตะวันออกและตะวันตกจึงเกิดขึ้นโดยตรง อันนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างดินแดนทั้งสองนี้ ความรู้ของประชาชนที่มีความเจริญก้าวหน้าในแถบตะวันออก เป็นแรงดันทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญาขึ้นในแถบตะวันตก การสกัดกั้นมองโกลของกลุ่มฟื้นฟูในซามและอียิปต์เป็นการช่วยโลกให้พ้นจากการรุกรานของมองโกล ทวีปแอฟริกาเองก็ได้รับรอดพ้นจากการรุกราน และทำให้การรุกรานยุโรปอ่อนแรงลง จนไม่อาจกระทำต่อไปได้อีก

อัล-หะดีษบางบทได้ชี้เฉพาะมายังยุคสมัยนี้ เช่น การปรากฏกลุ่มบิดเบือนที่มาจากดินแดนด้านตะวันออกเป็นสำคัญ ความเข้าใจผิดในศาสนาที่มาจากเรื่องเกาะฉัตร รวมทั้งการที่ฝ่ายมุสลิมจะได้สู้รบกับพวกมองโกล เป็นต้น

6.1.2.3 กลุ่มฟื้นฟูในยุคจักรวรรดิมุสลิม

หลังจากพ่ายศึกในมหาสงครามครูเสด ยุโรปกลับได้ประโยชน์อย่างมากมาจากการติดต่อสัมพันธ์กับโลกมุสลิม ประกอบกับการถ่ายทอดงานแปลที่ได้รับเป็นหลักจากมุสลิมในสเปน ทำให้เกิดการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ซึ่งเป็นยุคที่เริ่มต้นการแพร่หลายของตำรับตำราต่าง ๆ ปราชญ์สาขาวิชาการต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นจำนวนมาก ขณะเดียวกันยุโรปได้ให้ความสนใจกับการ

พาณิชย์เป็นอย่างมาก การสำรวจดินแดนใหม่ ๆ และการจัดตั้งหน่วยงานทางการค้าเป็นไปอย่างคึกคัก นี่เป็นจุดเริ่มต้นของยุคสมัยที่แตกต่างกับยุคก่อนหน้านี้โดยสิ้นเชิง ปรากฏการณ์ที่นำไปสู่การล่าอาณานิคมและจักรวรรดินิยมสมัยใหม่ในยุคต่อมา

ปรากฏการณ์ที่ยิ่งใหญ่ของกลุ่มฟื้นฟูอิสลามในยุคจักรวรรดิมุสลิมก็คือ การที่ความพยายาม 7 ศตวรรษในการทำศึกกับจักรวรรดิไบแซนทีนได้สำเร็จลง นอกจากนี้ กลุ่มฟื้นฟูอิสลามยังได้เริ่มขยายตัวไปสู่ดินแดนใหม่ ๆ ดังปรากฏการณ์เคลื่อนไหวของอูษมาน คาน โพลีโอ ในแอฟริกาตะวันตก และการขยายพื้นที่ของมุสลิมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น

การเคลื่อนไหวของกลุ่มฟื้นฟูในเชิงทฤษฎีนั้นมีความซับซ้อนมากกว่าในยุคกระแสที่ผันผวน แนวคิดต่าง ๆ ที่บิดเบือนและโจมตีสังฆกรรมของอิสลามนั้นแข็งกร้าวและแปลกประหลาดมากขึ้น ดังเช่น Dīn-i-Ilāhī ในราชวงศ์โมกุล ขณะเดียวกันการแพร่ระบาดของความไม่เข้าใจอิสลามและอุตริกรรมก็ขยายตัวรุนแรงขึ้นจนคนมุสลิมจำนวนไม่น้อยได้เลขาขอบเขตไปสู่การตั้งภาคี ดังปรากฏในคาบสมุทรอาหรับและอินเดีย

การฟื้นฟูอิสลามของอะหมัด อัศ-สิริฮินดีในอินเดีย มีความโดดเด่นที่สุด นอกจากการวางแผนงานฟื้นฟูเพื่อขจัด Dīn-i-Ilāhī ออกจากสังคมมุสลิมในอินเดียแล้ว ท่านยังมุ่งชำระล้างแนวคิดและพฤติกรรมที่ขัดแย้งกับอิสลามอีกด้วย ผู้ที่สืบงานโดยตรงจากอัศ-สิริฮินดี คือสุลต่าน โอรังเซบนั้น สามารถก้าวไปสู่จุดสูงสุดแห่งอำนาจ ท่านได้ใช้อิโกลาสนั้นชำระพฤติกรรมของมุสลิมให้บริสุทธิ์ และเผยแพร่อิสลามออกไปสู่คนไม่ใช่มุสลิม จนสังคมมุสลิมได้มีโอกาสด้อนรับสมาชิกใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย แต่ผู้สืบงานในสนามความรู้และความเข้าใจอิสลามที่สำคัญที่สุดของอัศ-สิริฮินดีก็คือ อัค-คะฮฺลุละวียู ซึ่งงานฟื้นฟูของท่าน มีขอบข่ายที่กว้างขวางมาก ทั้งการฟื้นฟูของอัศ-สิริฮินดี และชาฮฺวาเลียลุลอฮฺ อัค-คะฮฺลุละวียูในอินเดียส่งผลกระทบต่อการขับเคลื่อนการฟื้นฟูในอินเดียต่อมาอย่างยาวนาน ก่อให้เกิดขบวนการฟื้นฟูต่าง ๆ จำนวนมาก

ขบวนการของ มุฮัมมัด อิบนู อับดุล วะฮฺฮาบ แม้จะไม่ได้มีเนื้อหาการฟื้นฟูที่กว้างขวางเท่ากับการฟื้นฟูของอัค-คะฮฺลุละวียู แต่กลับใช้ประเด็นต่อสู้เพื่ออัต-เตาฮีดและความบริสุทธิ์ของศาสนาที่แหลมคมกว่าในการแผ่ขยายอิทธิพล งานฟื้นฟูของอิบนู อับดุลวะฮฺฮาบได้ขยายตัวไปทั้งในแอฟริกา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอินเดีย จนกลายเป็นขบวนการที่เป็นสัญลักษณ์ที่ยิ่งใหญ่ในการรณรงค์ไปสู่คำสอนอิสลามที่บริสุทธิ์

คำพยากรณ์ในอัล-หะดีษบางบทได้ชี้เฉพาะมายังยุคนี้ เช่น การค้าแพร่หลายไปทั่วมุมโลก โรมันจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ฝ่ายมุสลิมพิชิตนครหลวงของไบแซนทีน เป็นต้น

6.2 อภิปรายผล

การวิจัยในหัวข้อเรื่อง “การอธิบายความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ผ่านทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูในอิสลาม: การกำหนดทฤษฎีและการศึกษาเปรียบเทียบเชิงประวัติศาสตร์” นั้น ผู้วิจัยทำการอภิปรายผลเป็น 2 ประการ ดังต่อไปนี้

6.2.1 เปรียบเทียบกระแสฟื้นฟูอิสลามโดยรวม

ด้วยธรรมชาติของคำสอนอิสลามแตกต่างเป็นสำคัญจากความเชื่ออื่น ๆ ก็คืออิสลามไม่มีสถาบันนักบวช และรัฐกับศาสนาเป็นหนึ่งเดียวกันมาตั้งแต่ตอนต้น ด้วยเหตุนี้ กลุ่มฟื้นฟูมิได้เป็นกลุ่มชนชั้นใดโดยเฉพาะ สามารถปรากฏอยู่ได้ทุกพื้นที่ของประชาคมมุสลิม ในยุคแรก ๆ นั้น เคาละลีฟะฮ์หลายท่านมีบทบาทเป็นผู้นำการฟื้นฟูด้วยตัวเอง

ลักษณะที่เหมือนกันของกลุ่มฟื้นฟูทั้งหมดคือเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้อิสลาม ด้วยเหตุนี้ กลุ่มฟื้นฟูจึงฝังตัวเองอยู่ใน “อะฮฺลุล อิลมุ” หรือกลุ่มชนแห่งความรู้ ซึ่งเป็นกลุ่มวิชาการแถวหน้าตลอดประวัติศาสตร์ ในอีกด้านหนึ่งก็มักเข้าไปมีบทบาทในกองทัพอิสลามเสมอ ในฐานะเป็นผู้อุทิศตนเพื่อการ “ญิฮาด” กลุ่มฟื้นฟูในยุคสมัยทั้งสามต่างก็ได้พิสูจน์แล้วว่า ล้วนแต่เติบโตมากับเป้าหมายทางความรู้อิสลาม แม้ผู้นำบางคนจะไม่ได้มีบทบาทในทางทฤษฎีมากนัก แต่เป็นแม่ทัพและผู้ปกครองต่างก็มาจากความรู้เดียวกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเคาะลีฟะฮ์ อุมร์ บิน अबดุลอะซีซ , สอลาฮุดดีน อัล-อัยยูบีย, มุฮัมมัด อัล-ฟาติหุ แม้แต่โอรังเซบแห่งราชวงศ์โมกุล

การเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูในแต่ละยุคมีการให้ความสำคัญกับประเด็นที่แตกต่างกันบ้าง ในยุคแรกเริ่มกลุ่มฟื้นฟูมุ่งอยู่กับงานพิทักษ์อัล-กูรออันและอัล-หะดีษ บทบาทเหล่านี้เริ่มตั้งแต่ท่านอับูบักร มาจนถึงอุมร์ บิน अबดุล อะซีซ และการกำเนิดสำนักนิติศาสตร์ต่าง ๆ รวมทั้งเหล่านักอัล-หะดีษจำนวนมากมาย

ขณะที่ยุคแห่งความผันผวนนั้นเป็นยุคที่มีความเจริญเติบโตในการอธิบายและปกป้องกระแสความสับสนไม่ว่าจากปรัชญากรีก วิถีแบบสุฟี และแนวคิดชีอะฮ์ ผู้นำนักฟื้นฟูจึงมีบุคลิกภาพเป็นนักวิจารณ์ที่แหลมคม ไม่ว่าจะเป็นอับู หะสัน อัล-อัยฮารีญี, อับู หะมิด อัล-ฆอซาลีญี หรือแม้แต่อับนุ ตัยมียะฮ์

ส่วนในยุคจักรวรรดิมุสลิมนั้นปัญหาทางความคิดที่หนักหน่วงนั้นย้ายไปที่อินเดีย ส่วนในใจกลางโลกอิสลามนั้นความตกต่ำในการเข้าใจศาสนาของผู้คนนั้นคำเคียดงูต่อวิชา ผู้นำการฟื้นฟูด้านทฤษฎีในสมัยนี้จึงต้องมุ่งมายังการวิจารณ์สภาวะที่อยู่ในผู้คนทั่วไปที่ปฏิบัติตามศาสนา มากกว่าที่จะเน้นการวิจารณ์ระบอบปรัชญาที่ซับซ้อนอย่างมูตะซัลละฮ์เหมือนดังในยุคก่อนหน้า

งานฟื้นฟูลักษณะอย่างนี้เข้าสู่มวลชนคนสามัญได้โดยทั่วไป คังงานของชาฮะดียุลลอฮ์ อัด-อะฮฺลุล
วีย และมุฮัมมัด อิบน์ อับดุล วะฮฺฮาบ

แม้ว่าความสนใจของนักฟื้นฟูของแต่ละยุคอาจแตกต่างกัน ยุคแรกอาจให้น้ำหนัก
กับการพิทักษ์แหล่งบริสุทธิ์ของคำสอน ยุคต่อมาให้ความสำคัญกับการวิจารณ์แนวคิดที่ยุ่ยากและ
สับสน ส่วนอีกยุคหนึ่งมุ่งหน้าสู่การฟื้นฟูความเข้าใจของผู้คน แต่ข้อสังเกตนี้ไม่ได้หมายความว่า
นักฟื้นฟูยุคหนึ่ง ๆ จะสนใจเฉพาะด้านเดียว เช่น อะฮฺมัด อิบน์ หันบัน ก็ไม่ได้ทอดทิ้งงานวิจารณ์
แนวคิดที่หลงผิด หรืออิบน์ คัยมียะฮ์ก็ไม่ได้เน้นการวิจารณ์แนวคิดบิดเบือนอย่างเดียว ท่านมีแนว
ฟื้นฟูที่คล้ายกับชาฮะดียุลลอฮ์มากกว่า หากเทียบกับอัล-เฆาะซาลี

สำหรับบทบาทของกลุ่มฟื้นฟูในสมรภูมิอิสลานั้น ในยุคแรกกลุ่มฟื้นฟูเน้นการ
ปลดปล่อยดินแดนต่าง ๆ และร่วมสร้างอาณาจักรอิสลามที่มั่นคง ยุคนี้ถูกเรียกว่ายุค ฟุตุฮัต (การ
เปิดหรือการพิชิตเมืองต่าง ๆ) ส่วนยุคแห่งความผันผวนนั้นกลับต้องทุ่มเทกับการปกป้องดินแดน
มุสลิมจากครูเสดและมองโกล เมื่อก้าวสู่ยุคจักรวรรดิมุสลิมกลุ่มฟื้นฟูมีส่วนสำคัญในการทำให้การ
ปกครองเปลี่ยนสู่ความเป็นอิสลามที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะมุฮัมมัดอัล-ฟาติหฺแห่งอูมาเนียยะฮ์ และโอรัง
เซบแห่งราชวงศ์โมกุล นั้นหมายความว่ากลุ่มฟื้นฟูอิสลามได้บรรลุถึงการมีอำนาจสูงสุดใน
อาณาจักรขนาดใหญ่และสามารถสร้างกระแสการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมากมาย

6.2.2 ความสอดคล้องของทฤษฎี

การอธิบายการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์โดยผ่านองค์ประกอบของทฤษฎีที่จัด
ขึ้นมานั้นทำให้ง่ายต่อการกำหนดกระแสฟื้นฟูในแต่ละยุค เพราะทฤษฎีจะอาศัยความต่อเนื่องทาง
ความคิดของนักฟื้นฟูที่อยู่ในแนวเดียวกัน และการฟื้นฟูนั้นต้องมีสภาพ โศดเค้น (ซอฮ์รึน) ปรากฏ
ออกมาด้วย เหตุนี้ผู้ศึกษาเรื่องการฟื้นฟู จะพบว่าการกำหนดตัวตนของกลุ่มฟื้นฟูแต่ละยุคที่อาศัย
ทฤษฎีที่คล้ายคลึงกันนี้จะได้ผลออกมาใกล้เคียงกันเสมอ

ยิ่งกว่านั้นเมื่อใช้คำพยากรณ์ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์คำสอนอิสลามอีกมากมาย ซึ่ง
กล่าวถึงสภาพการณ์หรือชัยชนะของกลุ่มฟื้นฟูในอนาคตเข้ามาประกอบร่วมด้วย ทำให้การนำทฤษฎี
กลุ่มฟื้นฟูไปอธิบายความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์นั้นมีความสอดคล้องกลมกลืนและน่าอัศจรรย์มาก
ยิ่งขึ้นไปอีก

ตามทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูได้เสนอหลักการว่า การดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของกลุ่มฟื้นฟู
เป็นผลให้เกิดความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ราบจนถึงวันสิ้นโลก ซึ่งภาวะที่ใกล้จะเกิดวันนั้น
ที่สุดคือสภาพของการ ไร้ซึ่งกลุ่มฟื้นฟู นัยแรกถูกนำเสนอในฐานะเป็น “หลักศรัทธา” ของมุสลิมที่มี
ต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มฟื้นฟูและความสัมพันธ์ที่มีต่อการสิ้นสุดของประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็น

คำอธิบายที่ได้รับการตอบรับจากผู้ศรัทธาในอิสลาม แต่ในอีกนัยหนึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยหลักการแห่งความสมดุลของโลก การฟื้นฟูถูกกำหนดมาเพื่อฟื้นฟูสภาพที่เสื่อมเสียอันจะนำมนุษย์ไปสู่การล่มสลาย โลกที่สมดุลนั้นจะต้องมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่ขจัดสิ่งที่เป็นภัยและสร้างสรรค์ความดีงาม

6.3 ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในหัวข้อเรื่อง “การอธิบายความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ผ่านทฤษฎีกลุ่มฟื้นฟูในอิสลาม: การกำหนดทฤษฎีและการศึกษาเปรียบเทียบเชิงประวัติศาสตร์” นั้น ผู้วิจัยเน้นการกำหนดทฤษฎีและการอธิบายประวัติศาสตร์ภาพรวม ซึ่งมีขอบเขตพื้นที่ของโลกอิสลาม โดยรวมและครอบคลุมเวลาถึง 1,200 ปี แต่ประเด็นประวัติศาสตร์การฟื้นฟูอิสลามมีมุมมองที่น่าสนใจอีกมากมาย ผู้วิจัยจึงเสนอการศึกษาวิจัยต่อเนื่อง ในประเด็นสำคัญ 3 ส่วน ดังต่อไปนี้

6.3.1 การศึกษาวิจัยประเด็นย่อยของทฤษฎีการฟื้นฟูอิสลามในเชิงหลักการ อาทิเช่น

- 6.1.11 ทฤษฎีการฟื้นฟูอิสลาม วิธีวิทยาจากอัล-กูรานและอัศ-สุนนะฮ์
- 6.1.1.2 ทฤษฎีการฟื้นฟูอิสลาม จากการศึกษาของอิบน์ คัยมียะฮ์
- 6.1.1.3 การตีความทฤษฎีการฟื้นฟูอิสลามของผู้ก่อตั้งขบวนการอิสลามร่วมสมัย ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดของอับดุล อะฮฺลุล อัด-มาคูดีย, หะสัน อัล-บันนา และเมอลานา อิลยาส

6.3.2 การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์การฟื้นฟูอิสลามที่กำหนดช่วงเวลา พื้นที่ และบุคคล อาทิเช่น

- 6.3.2.1 ศึกษาบทบาทของนักฟื้นฟูอิสลามหลังสมัยมองโกลทำลายแบกแดด
- 6.3.2.2 บทบาทของนักฟื้นฟูอิสลามในช่วงจักรวรรดินิยมตะวันตก
- 6.3.2.3 ประวัติศาสตร์คิลาฟะฮ์ กับความสัมพันธ์กับขบวนการฟื้นฟูอิสลาม
- 6.3.2.4 ศึกษาการฟื้นฟูอิสลามเปรียบเทียบ: อัค-คะฮฺลาลาเวีย และอิบน์ อับดุล วะฮฺฮาบ
- 6.3.2.5 อิทธิพลการฟื้นฟูอิสลามของมุฮัมมัด อิบน์ อับดุล วะฮฺฮาบ ต่อนักเคลื่อนไหวอิสลามในประเทศไทย

6.3.3 การศึกษาวิจัยประเด็นโต้แย้งที่เกิดขึ้นในขบวนการฟื้นฟูอิสลาม อาทิเช่น

- 6.3.3.1 รูปแบบการโต้แย้งเรื่องอัค-เตาฮีดท่ามกลางการฟื้นฟูอิสลามในประวัติศาสตร์

6.3.3.2 การโต้แย้งทางทฤษฎีต่อชีอะฮ์ ศึกษาจากงานของอิบน์ ตัยมียะฮ์

6.3.3.3 ปัญหาตะเศวฟ ในบริบทของการฟื้นฟูอิสลาม

6.3.3.4 แนวคิดญาณวิทยาของกลุ่มมูอะตะฮิดะฮ์ และการโต้แย้งเชิงทฤษฎีจากขบวนการ

ฟื้นฟูอิสลาม

6.3.3.5 อะฮฺลุส สุนนะฮ์ วัล-ญะมาอะฮ์ : ทฤษฎีวิพากษ์ที่ถูกนำไปใช้ในสนามการฟื้นฟู

อิสลาม

Prince of Songkla University
Pattani Campus